

<http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.186>

УДК 82-992:821.112.2(436)

## ІМАГОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БАЛКАНСЬКОГО МІСТА У ЗБІРЦІ ЕСЕЇВ ЙОЗЕФА РОТА «МІСТА І ЛЮДИ»

**Марина Горбатюк**

[orcid.org/0009-0009-2717-2199](https://orcid.org/0009-0009-2717-2199)

[horbatiuk.maryna@chnu.edu.ua](mailto:horbatiuk.maryna@chnu.edu.ua)

*Аспірантка*

*Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича  
Вул. Коцюбинського, 2, 58002, м. Чернівці, Україна*

**Анотація.** Здійснено імагологічний аналіз розділу «Подорож Балканами» зі збірки «Міста і люди» відомого австрійського письменника Йозефа Рота (1894–1939). Розглянуто специфіку формування імагологічного образу міста як соціокультурного простору, а також окреслено характерні риси тревелогів автора, зокрема: суб'єктивну оптику, символізм, репрезентацію культурних, соціальних і політичних трансформацій. Використано елементи біографічного методу, що дозволяє врахувати вплив походження письменника з прикордонного м. Броди (нині Львівська обл.), його формування у поліетнічному багатомовному середовищі на околицях Австро-Угорської імперії. Ці чинники значною мірою вплинули на розуміння Й. Ротом балканського контексту та його емпатію до жителів регіону. Особливо розглянуто особистий досвід письменника, пов'язаний із участю у Першій світовій війні, що знаходить відображення в ретроспективних мотивах останнього тексту аналізованого розділу. Перебування у Сербії стало для автора своєрідним способом осмислення травматичного досвіду через написання репортажів. Особливу увагу приділено аналізу соціальних контрастів, архітектурних ландшафтів, політичного устрою балканських країн, а також узагальненню ментальних і побутових особливостей місцевого населення. Визначено, що Й. Рот розглядає міста як метафору ідентичності, культурного перехрестя й екзистенційного пошуку. Автор застосовує антропоцентричний підхід до опису міського простору, зосереджуючись на деталях, які відображають дух часу та культурну

специфіку. Наголошено на унікальності репортажів Й. Рота, які виходять за межі традиційного уявлення про тревелоги. Дослідження має міждисциплінарний характер і базується на методах імагології, культурології, літературної герменевтики та соціокультурного аналізу. Розвідка сприяє переосмисленню ролі тревелогів Й. Рота в європейській літературі, а також внеску автора у формування культурної пам'яті про Балкани міжвоєнного періоду.

**Ключові слова:** імагологія; тревелог; «Міста і люди»; Йозеф Рот; Балкани; топос; місто; стереотипи.

Йозеф Рот (1894–1939) народився й виріс у галицькому місті Броди, що наприкінці XIX – поч. XX століття входило до складу Австро-Угорської імперії й було прикордонною територією між «західним» та «східним» світом. Вищу освіту здобував у Львівському університеті, згодом виїхав на навчання до Відня. У 1916 році його мобілізовано до лав австрійської армії; на фронті працював воєнним репортером, відтак після повернення до цивільного життя активно дописував у німецькомовні періодичні видання: «Der Neue Tag», «Neue Berliner Zeitung», «Berlin Bösen-Courier», «Frankfurter Zeitung» та ін. У «Вступному слові» до українського видання збірки «Міста і люди» перекладачка Олеся Яремчук зазначає:

За два десятиліття міжвоєнного періоду Йозеф Рот опублікував понад 1300 журналістських матеріалів, серед яких літературні репортажі, есеї, фейлетони, короткі коментарі. Він стрімко став одним із найбільш високооплачуваних і популярних журналістів Німеччини, хоч сам стверджує, що писав не через амбіції, а через потребу у грошах (Яремчук 2019: с. 9–10).

Біографія та фікційна творчість відомого австрійського письменника Йозефа Рота репрезентовані в багатьох літературознавчих працях українських та іноземних дослідників. Наукове осмислення творчого доробку розпочалося ще за життя автора, втім, попри беззаперечний успіх у журналістській сфері та популярність його есеїв, фейлетонів, подорожніх нарисів і репортажів серед сучасників, цей пласт літературної спадщини перебуває на маргінесі наукового інтересу порівняно з художніми творами. Тревелогі Й. Рота осмислені у працях одного

з найвідоміших сучасних дослідників творчості письменника Майкла Гофмана (Michael Hofmann), який у передмовах до своїх англомовних перекладів акцентує увагу на символізмі й стилістиці подорожніх нарисів (Roth 2013). Український германіст Дмитро Затонський став одним із перших дослідників фікційної та нефікційної літературної спадщини цього автора вже за часів Незалежності й посприяв його поверненню у вітчизняний літературознавчий дискурс після багатьох десятиліть радянського забуття (Затонський 1998). Євгенія Волощук зробила важливий внесок в осмислення імагологічного топосу в творах Й. Рота, проаналізувавши його прозу та публіцистику (Волощук 2012). Попри помітне зростання наукового інтересу до життя та творчості письменника, метажанрова специфіка «подорожей» (особливо – Балканами) не була достатньо широко висвітлена в жодній зі знайдених нами праць.

Принагідно зазначимо, що під метажанром ми розуміємо «структурно виражений, позародовий жанр, який є нейтральним щодо літературного роду» і виходить у культурологічний вимір геології. Р. Співак зауважив, що це «усталений варіант багатьох історичних конкретних засобів художнього моделювання світу, об'єднаних загальним предметом художнього зображення» (Ковалів 2007: с. 30). У сучасному літературознавстві виокремлюють такі метажанри, як детектив, наукова фантастика, фентезі, історичний роман, університетський роман тощо.

Метажанр подорожі розвинувся й особливо активно виявився в європейській літературі у ХХ столітті, зокрема в міжвоєнний та післявоєнний період. Це спричинено низкою факторів, серед яких – втома населення від суспільно-політичних реалій, бажання абстрагуватись від дійсності, значний вплив також мала фінансова недоступність відпочинку за кордоном з огляду на економічну ситуацію. У зв'язку з переосмисленням цінності людського життя та зміною естетичних і світоглядних пріоритетів, у читачів з'явився запит на цей пласт літератури. На початку ХХ ст. подорожували здебільшого представники вищого та середнього класу – владна верхівка, громадські та культурні діячі, журналісти, бізнесмени та ін.; деякі з них описували власні враження від мандрівок, створюючи перші сучасні зразки тревелогів.

Попри всесвітню кризу та інші труднощі, один із етапів розквіту метажанру припадає саме на міжвоєнний період. М. Шульгун зазначила:

Збіг інтенцій письменників, що належать до різних національних літератур, свідчить про наявність загальної тенденції – осмислення літературою глобальних змін, моделювання нової картини світу, рефлексії в метагеографічній і метаісторичній площинах. А це, своєю чергою, відображає процес культурного самовизначення, актуалізований перехідною епохою (Шульгун 2017: с. 205).

У зв'язку зі зростанням суспільного інтересу, більшість престижних періодичних видань наймали професійних письменників та журналістів, які створювали авторські колонки й перебували у закордонних відрядженнях більшу частину року. Якби не замовлення від редакцій журналів, у яких працював Йозеф Рот після повернення з фронту, збірка «Міста і люди», певно, не була би написана і видана. У «Білих містах» він пише:

Я прожив сіре дитинство в сірих містах. І юність моя була сірою та червоною військовою службою: казарма, окопи, лазарет. Я їздив до інших країн, але то були ворожі країни. Я б ніколи не подумав, що так неждано, так немилосердно, так силоміць проїду частину світу, маючи за мету стріляти, а не бажання щось побачити. Перше, ніж я почав жити, весь світ був відкритий переді мною. Проте коли життя розпочалося, відкритий світ виявився спустошеним (Рот 2019: с. 14).

Вимушене перебування письменника в інших, «ворожих», країнах під час Першої світової війни зруйнувало межу між «своїм» та «чужим» – принаймні так у цьому переконує автор:

Відтоді, як я побував у ворожих країнах, я вже не відчуваю себе чужим у жодній. Я більше ніколи не поїду на «чужину». Це поняття часів диліжансів. Я їду хіба що до «нового» (Рот 2019: с. 15).

У книжці «Міста і люди» зібрано тексти, що є результатом експедиційно-журналістської роботи молодого репортера. В українському виданні об'єднано чотири розділи: «Подорож

Францією», «Подорож Росією», «Подорож Балканами» та «Євреї: дороги і бездоріжжя». Ці тексти мали ознайомити західних читачів із географією, погодними умовами далеких країн та побутом місцевого населення. Автор описує картини з реального життя, фактично, документує дух епохи. На нашу думку, для Й. Рота подорож постає пошуком сенсу в новому світі, що динамічно змінювався, а також метафорою екзилу, що став наслідком втрати дому, політичної чи «культурної» батьківщини, яка для нього, як і для багатьох людей з єврейським корінням (цей факт він намагався приховувати, відмежовуючись займенником «вони, євреї»), після Першої світової війни була радше іманентною, ніж реальною.

Дж. Лірсен, автор статті «Імагологія: історія і метод» зауважує, що впродовж останніх десятиліть у літературознавчому дискурсі були розроблені певні методологічні припущення щодо цього метажанру та його імагологічних виявів. На чільне місце науковець виводить тезу: «Кінцевою метою дослідження образів є теорія культурних чи національних стереотипів, а не теорія культурної або національної ідентичності. Імагологія працює з *representamen*, репрезентаціями як текстуальними стратегіями та як дискурсом» (Лірсен 2011: с. 370). Відповідно, описуючи імагологічний образ міст у балканських країнах на основі розділу «Подорож Балканами» зі збірки Й. Рота, ми аналізуємо не об'єктивну реальність, а репрезентовану письменником крізь призму його бачення дійсність; через суб'єктивний чинник (присутність авторського «Я», накладання власних оцінок на об'єктивні факти), описи можуть не збігатися з автообразом, сформованим в уявленні населення цього регіону. Залежно від позиції автора й рецепції читачів, у тревелозі можуть бути створені (або навпаки – зруйновані) певні національні стереотипи. Дж. Лірсен наголошує, що «культурний контекст, у якому сформувалися ці образи та з якого вони походять, – це контекст дискурсивних практик, а не колективна, не кажучи вже про «національну», громадська думка, що лежить в основі» (курсив наш. – М. Г.) (Лірсен 2011: с. 371).

В імагологічному контексті термін «абрис міста» розглядаємо як культурний образ урбаністичного простору, що виходить за межі географічних та архітектурних характеристик і містить у собі сукупність уявлень про місто як соціальний і символічний простір,

що проінтерпретований крізь призму сприйняття автора, зокрема на основі його знань про історію, культуру, менталітет, етнічну та релігійну багатоманітність. Значний вплив на репрезентацію мають сталі суб'єктивні уявлення та стереотипи, наявні в національній культурі. Дослідниця репрезентацій урбаністичного простору в творах фікційної та нефікційної літератури, А. Степанова, зазначає, що ця тема викликає неабиякий інтерес науковців. Вона розглядає місто як суб'єкт перехідного процесу, що особливо яскраво виражається в перехідних епохах:

Місто як суб'єкт переходу являє собою самоцінний і самодостатній простір, в якому відбувається зміна соціальних формацій, культурних парадигм, типів культурної свідомості, вироблених і закріплених естетичною думкою, в якому, зрештою, людина постає як перехідна істота, що живе на межах (Степанова 2009: с. 61).

На думку дослідниці, саме простір впливає на жителів, оскільки в містах функціонують інші, відмінні від, наприклад, сільської місцевості, правила співіснування; місто вбирає колективну та індивідуальну пам'ять, яка створює його особливу атмосферу, відчутну кожному «чужинцю», який має намір інтегруватися в нове середовище. А. Степанова зауважує, що це метапростір, наділений, окрім фізичних та естетичних вимірів, додатковими образними категоріями, що відтворюють модус перехідності як спосіб свідомості та самоусвідомлення. Окрім горизонталі та вертикалі, вона виокремлює *сагіттал* – «лінію буттєвого простору міської свідомості, що містить пам'ять про місто, пов'язує минуле з теперішнім і майбутнім, історію з грядущими перспективами культурного розвитку <...>» та *егональ* – «індивідуальний вектор переміщення особистості в хаосі буття, що становить трансцендентний образ міста й набуває в естетичній свідомості різних образних конфігурацій: лабіринт, коло, спіраль» (Степанова 2009: с. 62) тощо.

Й. Рот моделює багаточаровий образ балканських міст, через який відтворює дух часу й епохи, підкреслюючи складність регіону, його унікальну історичну роль. У цих репортажах письменник окреслює проблеми ідентичності та самоідентифікації місцевого

населення, а також – питання соціальної нерівності, політичної невизначеності та пасивності до змін або ж, навпаки, – надмірної експресивності й небажання зрозуміти владу. Авторський стиль викладу дає змогу зануритися в атмосферу життя на Балканах, відчувати глибину культурних і політичних процесів, які визначають цей край. Тексти, вміщені у цьому розділі, були опубліковані в часописі «Frankfurter Zeitung» у період, що охоплює менше ніж два місяці: 29 травня – 16 липня 1927 року.

Імагологічний абрис міста в розділі включає такі ключові компоненти: місто як місце поєднання культур; динамічний образ міста, що виступає центром історичних зрушень; символ міста як простору зустрічі «Свого» та «Чужого»; а також міста балканських країн, представлені як метафора народів. Розглянемо ці компоненти.

**Місто як поєднання культур.** Балкани ХХ ст. – це, фактично, невідомий європейцям топос. Там відбувається перетин двох кардинально різних світоглядів – східного й західного, а культура Західної та Східної Європи переплітається з традиціями Азії. Й. Рот зображує урбаністичний простір як місце, де релігії та народи формують складне, подекуди мозаїчне, полотно унікального колориту. У його текстах часто з'являються образи вузьких вуличок, де люди розмовляють різними мовами, вбрані у лахміття, національний одяг, солдатську уніформу або ж вишукані костюми з європейських будинків моди. Дієгетичний наратор відзначає, що найбільшу невідповідність між фінансовим становищем та звичним способом життя можна простежити в Югославії, – а для більшого розуміння порівнює далеку столицю зі столицею сусідньої до Німеччини Франції:

Белград називають балканським Парижем. Губні помади, манекени, стиль зачісок та одягу жінок, інтер'єри кав'ярень і ресторанів, смак закусок та аперитивів, безтурботна атмосфера на вечірніх променадах, безжурне міське життя-буття, характерний блиск над жвавими і веселими вулицями, те, що називають «міською метушнею», фосфоресцентна поверхня – все це належить до паризького савуар-вівру (Рот 2019: с. 161).

Автор формує у читачів поверхневе уявлення про менталітет цього народу, який живе у злиднях, а втім, вимушено утримує

королівську сім'ю: «Часто для обкладинки ілюстрованих газет фотографують спадкоємця престолу. Радісний хлопчик. Він коштує кілька мільйонів щомісяця» (Рот 2019: с. 163). З есеїв, у яких згадано про Югославію, можна висновувати, що цей народ симпатичний та духовно близький Й. Роту, про місцеве населення він згадує виключно в позитивному контексті, використовуючи багато позитивно конотованих епітетів:

<...> югославський народ інтелігентний, тямущий, дисциплінований, політично самостійний, критичний, наділений ясным, простим, здоровим глуздом, людяний, веселий, культурний, благословенний добрим південним сонцем, без націоналістичних упереджень, без жодного релігійного фанатизму, лояльний щодо інших націй, родів і рас. Ще ніде я не бачив такого контрасту між духом директив і законів та характером народу (Рот 2019: с. 164).

З-поміж усіх балканських народів Й. Рот доволі детально також описує албанців. Особливу увагу автора привертає постать молодшого за нього на рік Ахмета Зогу, який в період 1925–1928 рр. був президентом Албанії:

От і сидить переді мною цей молодий чоловік, що вже тричі мусив придушувати повстання, у добре скроєній генеральській формі, з величезним апанажем, у будинку, який в албанському розумінні – королівський, у нашому – міщанський, оточений лейб-гвардією, вірність якої відносна – як і все у цій країні, порадами політиків, які свій лукавий характер відточили на турецькій службі, – сидить і, замість вести безхмарне студентське життя в Парижі, тремтить і супить брови в очікуванні четвертого повстання (Рот 2019: с. 139).

Й. Рот уважний до найдрібніших деталей побуту, вбрання і навіть до поведінки та міміки. Більшість нарисів розділу «Подорож Балканами» розпочинаються саме з описів місцевого населення. Відтак абрис міст антропоцентричний і наштовхує читача на думку, що цей неоднозначний, можливо, «дикий» для європейців простір, комфортний для балканців, адже співзвучний із їхнім внутрішнім ритмом життя.



**Динамічний образ міст як центрів історичних зрушень.** Автор описує балканські міста як свідків політичних конфліктів та змін. Запальний характер населення, конфронтація всередині суспільства, готовність розпочати революцію проти уряду своєї країни, а водночас – загроза з боку сильніших європейських держав, як-от Італія – ці чинники змушують балканців перебувати в постійній напрузі, у готовності до збройної відсічі.

Інтерес автора привертає військовий вишкіл албанських чоловіків. Опису їхньої стройової підготовки Й. Рот присвятив текст під назвою «Албанська армія», який є найбільш експресивно-забарвленим та саркастичним:

Власне, албанці від народження є добрими бійцями, стрілянина приносить їм утіху вже у лоні матері, та заради всього святого – чому вони проходять стройовий вишкіл? – Риторично запитує він. – Коли стройовий вишкіл проводять у нас, то це обґрунтовано законом. Спершу ці люди стоять в іменному списку особового складу, потім їх рекрутують, а далі вони або проводять стройовий вишкіл або їх убивають. Тож чоловіки проходять стройовий вишкіл, щоби зберегти власне життя (Рот 2019: с. 153).

Натомість автор не вбачає доцільності підготовки до збройного протистояння солдатів, які, попри свою вроджену здатність бути хорошими воїнами, не забезпечені найнеобхіднішим. До того ж більшість із них мають суперечливе ставлення до влади і до Албанії загалом. Письменник наголошує, що вони не отримують «ані копійки» за свою службу. Відсутність фінансування зачіпає всіх – починаючи від рядових солдатів, закінчуючи найвищим командуванням. Відтак він вкотре риторично запитує: «Чому вони не дезертирують? Чому проходять стройовий вишкіл?» (Рот 2019: с. 154). Апогеєм антимілітарних роздумів Й. Рота, як колишнього солдата австрійської армії під час Першої світової війни, є завершальні абзаци цього нарису, в яких він пише:

Тож я ще раз запитаю: чому, для кого, навіщо проводить стройову підготовку албанська армія? Я знаю чому.

Бо вона дурноголова. Бо їй приносить утіху, коли на неї верещать і над нею знущаються, подобається бути пригнобленою. Я підозрюю, що так ведеться не лише Албанії. Точно так само

ведеться європейцям. Чи не казав я раніше, що албанська армія найбільш – найбільш чудернацька армія світу? Я помилився. Всі армії світу є чудернацькими, дуже чудернацькими (Рот 2019: с. 156).

Автор, фактично, виносить вердикт усім військовим формуванням світу. Цей текст присвячено опису особливостей албанської армії, її відмінностей з європейськими арміями – і лише наприкінці Й. Рот робить висновок, що всі армії за своєю сутністю однакові – і цим розмиває межу між «Своїм» та «Іншим».

Показовим текстом з балканського циклу видається есей «Де почалася світова війна», в якому йдеться про події в Сараєво 1927 року. Оповідач імплікує свої спогади про драматичний 1914 рік, коли спекотного літнього дня по обіді до нього прийшла дівчина із заплетеними косами, адже тоді це було в моді, – вона тримала в руках солом'яний капелюх із телеграмою, в якій повідомлялося про вбивство наступника престолу.

Сьогодні, через тринадцять років після першого вистрілу, я бачу Сараєво. Невинне, але прокляте місто! Воно досі стоїть! Сумна оболонка наймоторошніших катастроф. Воно не сходить із місця! На нього не випав вогненний дощ, будинки стоять цілі, дівчата повертаються зі школи – коси тепер уже не носять (Рот 2019: с. 158).

Метафора заплетених кіс, на нашу думку, є не лише даниною моді 1910-х рр., це ностальгія за втраченим довоєнним минулим, за юністю в рідному місті та за першою любов'ю – дівчиною, з якою автора роз'єднала війна. В кінці автор пише:

Я не бажаю цьому місту занепаду, я б не міг! (...), – а відтак зауважує. – Й усе ж саме тут почалася війна: світ зруйновано, а Сараєво стоїть. *Воно мало би бути не містом, а пам'ятником, нагадуванням про жахливий спомин для всіх нас* (курсив наш. – М. Г.) (Рот 2019: с. 160).

**Символ міста як простору зустрічі «Свого» та «Чужого».** Наратор зображує Балкани як прикордонну, «межову», зону між «своїм» європейським і «чужим» східним світом. В есеях Й. Рота місто постає топосом, де стираються чіткі межі національної ідентичності та починається діалог культур, який часом викликає

напруження. У балканських містах він бачить відлуння й свого, добре знайомого світу Австро-Угорської імперії. Побіжно згадує про становище національних меншин, зокрема й про найчисленнішу групу – німців та про умови їхнього життя на теренах Югославії:

Німці Югославії (а це приблизно 700 000 осіб) як найбільш культурно розвинена меншина відчувають, звісно, нестачу в автономії найсильніше: закриття більшості німецьких шкіл, несправедливі податки, які їх обтяжують більше, ніж південних слов'янських громадян цієї держави, незрозумілі заборони влаштовувати семінарії та запрошувати вчителів і духовенство з Німеччини (Рот 2019: с. 143).

Й. Рот виявляє найбільше емпатії до цієї нацменшини, адже й себе вважає представником німецькомовного світу, відповідно, навіть у балканському циклі письменника відбувається творення особистого міфу.

**Архітектурні ландшафти міста.** Й. Рот описує побачені міста з позиції сучасника, майже не робить історичних екскурсів. Більшість текстів цього циклу розпочинаються описом ландшафтів (гіпотипозис), деталей пейзажу або загальним коментарем про життя місцевого населення.

Урбаністичний простір Балкан автор конструює як частину колективного досвіду людей, які живуть тут:

Вулиці Тирани перебудували, будинки розділили й оскальпували, щоби зробити місто сучасним і придатним для життя. Половина будинків стоїть із чорними, розпатраними нутрощами, куди корінні мешканці екзотично справляють нужду, не відкладаючи пістолів і зброї (Рот 2019: с. 150).

Й. Рот описує балканські міста як топос, що перебуває на півдорозі до європейськоцентричної цивілізації, технічного прогресу та ін., а втім, тяжіє до звичного для населення, успадкованому від предків, способу життя.

**Міста балканських країн як метафора народів.** Письменник не намагається відтворити особливості життя, посилаючись на особисті історії людей – текст про Ахмета Зогу та «швидкі» згадки про інших політичних діячів є радше винятком із правил. Й. Рот

обирає інший шлях – він описує місцеве населення різних країн як єдине ціле. Кожен народ наділений спільною свідомістю та рисами, які характеризують саме його: албанці войовничі та запальні; югослави сповнені бажання до хорошого життя, толерантні, самосвідомі; серби – вродливі, емоційні, чуттєві тощо. У цьому розділі Й. Рот оперує узагальненими типажами, шукає паралелі з європейськими реаліями, можливо, саме тому югослави для нього ментально найближчі. Автор опосередковано згадує про прагнення багатьох балканців виїхати за кордон, а водночас – про неможливість остаточно розірвати зв'язок зі своїм світом:

Хто не при армії, не при капелі, той любить ніжний звук мандоліни. Здебільшого це ті, хто побували в Америці, де поставили собі золоті коронки і придбали щипкові інструменти. Вони співають пісеньку про банани на знак того, що побачили великий світ, або, можливо, як вияв нестерпної туги за Америкою, яку вони покинули через ностальгію за Тираною. Думками вони вже плывуть за океан, але товар – гребінці, люстерка й поштовий папір – перебуває у Тирані. Тому їм не залишається нічого іншого, як просто грати на мандоліні (Рот 2019: с. 151).

У розділі «Подорож Балканами» зі збірки «Міста і люди» Й. Рот виокремлює кілька опозицій, що увиразнюють відмінність культурних кодів Сходу і Заходу: «традиційне–динамічне», «патріархальне–модерне», «релігійне–світське», «колективне (ми)–індивідуальне (я)». Особливу увагу приділяє проблемі політичної (не)свідомості балканського населення, схильності соціуму до упокорення тиранічним, деспотичним формам правління, відсутність бажання або низька вмотивованість до змін у деяких країнах (наприклад, Югославія, Сербія) або ж, навпаки, готовність зчиняти революцію й усунути монарха будь-якої миті (Албанія).

Отже, формуючи імагологічний абрис міст, автор суттєво ускладнює, розширює образи «Іншого» та «Чужого», виокремлюючи контрастні полюси та різні плани, як-от побутовий, філософський, культурологічний, політичний, екзистенційний. На нашу думку, надзавданням тревелогів із балканського циклу є спроба культурного перехрестя, пошуку спільного й відмінного, налагодження діалогу між Заходом і Сходом. У такому разі письменник трактує світ

у модерних традиціях – як мистецький феномен, що на іманентному рівні постає протиположною до реалій війни та загальної нестабільності життєвого устрою в повоєнні роки.

- Волощук, Є. (2012). Український топос у прозі Йозефа Рота. *Студії з україністики*. Випуск Х: Література. Соціум. Епоха. Київ, Дрогобич : Посвіт, с. 248–261.
- Гоц, Л. (2021). Поняття «міфологема»: ступінь наукової розробленості та проблема концептуалізації в культурології. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*, вип. 22, с. 33–44. <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2021-11-22-33-44>
- Затонський, Д. (1998). Йозеф Рот. *Вікно в світ*, № 1, с. 132–155.
- Ковалів, Ю. (авт.-уклад.) (2007). *Літературознавча енциклопедія*. У 2 т. Київ : ВЦ «Академія», т. 2, 624 с.
- Лірсен, Дж. (2011). Імагологія: історія і метод. Пер. з англ. Г. Стембковської. В: Наливайко, Д. та ін. (ред.). *Літературна компаративістика*. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Київ : ВД «Стилос», ч. II, с. 362–375.
- Рот, Й. (2019). *Міста і люди*. Есеї, репортажі та фейлетони. Пер. з нім. О. Яремчук і Х. Назаркевич. Чернівці : Книги – XXI, с. 133–164.
- Степанова, А. (2009). Місто на межах: естетичні грані образу в літературі перехідних епох. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*, вип. XXII, с. 61–71.
- Шульгун, М. (2017). *Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.)*. Дисертація доктора наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 485 с.
- Яремчук, О. (2019). Вступне слово, *das ist faktisch!* В: Рот, Й. *Міста і люди*. Чернівці : Книги – XXI, с. 7–10.
- Roth, J. (2013). *A Life in Letters*. Translated and edited by M. Hofmann. London : Granta, 551 p.

## IMAGOLOGICAL REPRESENTATION OF THE BALKAN CITY IN THE COLLECTION OF ESSAYS BY JOSEPH ROTH “CITIES AND PEOPLE”

*Maryna Horbatiuk*

[orcid.org/0009-0009-2717-2199](https://orcid.org/0009-0009-2717-2199)

[horbatiuk.maryna@chnu.edu.ua](mailto:horbatiuk.maryna@chnu.edu.ua)

*Department of World Literature and Theory of Literature  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
2 Kotsiubynsky str., 58002, Chernivtsi, Ukraine*

**Abstract.** The article makes an imagological analysis of the section “Journey through the Balkans” from the book “Cities and people” written by famous Austrian writer Joseph Roth (1894–1939). The specifics of the formation of the urban imagological image as a socio-cultural space are described, the characteristic features of the author’s travelogues are outlined, including: subjective optics, symbolism, representation of cultural, social and political transformations, etc. The study used elements of the biographical method, because the author came from Brody (now Lviv region), which is the border town. He grew up in a multiethnic multilingual environment on the outskirts of the Austro-Hungarian Empire, which partially influenced his understanding of the Balkan context and undisguised empathy for the inhabitants of this region. The article mentions J. Roth’s personal experience of participation in the First World War, as the writer resorts to retrospection in the last text of the analyzed chapter and uses his stay in Serbia as a way to close the gestalt and work through the triggers through reporting. Particular attention is paid to the analysis of social contrasts, architectural landscapes, the political structure of different Balkan countries, as well as a generalized description of the mentality and life of the population. It is determined that the author considers cities as a metaphor for identity, cultural crossroads and existential search. He applies an anthropocentric approach to the description of urban space, emphasizing details that reflect the spirit of the times and cultural specifics. The article emphasizes the uniqueness of J. Roth’s reports, which go beyond the traditional ideas about travelogues. The study is interdisciplinary and is based on the methods of imagology, cultural studies, literary hermeneutics and sociocultural analysis. The article contributes to the rethinking of the place of J. Roth’s travelogues in European literature, as well as the author’s contribution to the formation of cultural memory of the Balkans in the interwar period.

**Keywords:** imagology; travelogue; “Cities and People”; Joseph Roth; Balkans; topos; town; stereotypes.

### References

- Voloshchuk, Y. (2012). Ukraïns’kyi topos u prozi Iozefa Rota [Ukrainian topos in prose by Josef Roth]. *Studii z ukraïnistyky*. Iss. X: Literature. Society. Epoch. Kyiv, Drohobych : Posvit, pp. 248–261. (in Ukrainian).
- Hots, L. (2021). Poniattia “mifolohema”: stupin’ naukovoï rozroblenosti ta problema kontseptualizatsii v kul’turolohiï [Mythologeme: The Degree of Scientific Elaboration and the Problem of Conceptualization in Cultural Studies]. *Visnyk Mariupol’s’koho derzhavnoho universytetu. Serii: filozofii, kul’turolohiia, sotsiolohiia*, iss. 22, pp. 33–44 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2021-11-22-33-44>
- Zatonsky, D. (1998). Iozef Rot [Josef Roth]. *Vikno v svit*, no. 1, pp. 132–155. (in Ukrainian).
- Kovaliv, Y. (comp.) (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary

- Encyclopedia]. In 2 vols. Kyiv : VTs “Akademiia”, vol. 2, 624 p. (in Ukrainian).
- Leerssen, J. (2011). Imaholohiia: istoriia i metod [Imagology: History and method]. Translated from the English by H. Stembkovska. In: Nalyvaiko, D. et al. (ed.). *Literaturna komparatyvistyka*. Kyiv : Stylos, iss. IV, part II, pp. 362–375. (in Ukrainian).
- Roth, J. (2019). *Mista i liudy* [Cities and people]. Essays, reports and feuilletons. Translated from the German by O. Yaremchuk and K. Nazarkevych. Chernivtsi : Knyhy – XXI, pp. 133–164. (in Ukrainian).
- Stepanova A. Misto na mezhakh: estetychni hrani obrazu v literaturi perekhidnykh epokh [The city on the borders: aesthetic facets of the image in the literature of transitional eras]. *Aktual'ni problemy slovians'koï filolohii. Seriia: Lihvistyka i literaturoznavstvo*, iss. XXII, pp. 61–71. (in Ukrainian).
- Shulhun, M. (2017). Metazhanr podorozhi v konteksti perekhidnoho khudozhn'oho myslennia (kinets' XX – poch. XXI st.) [Metagenre of travel literature in the context of the transitional artistic consciousness (the end of the 20th – beginning of the 21st century)]. Doctoral thesis. Taras Shevchenko National University of Kyiv, 485 p. (in Ukrainian).
- Yaremchuk, O. (2019). Vstupne slovo, das ist faktisch! [Introduction, das ist faktisch!]. In: Roth, J. (2019). *Mista i liudy*. Chernivtsi : Knyhy – XXI, pp. 7–10. (in Ukrainian).
- Roth, J. (2013). *A Life in Letters*. Translated and edited by M. Hofmann. London : Granta, 551 p.

### **Suggested citation**

Horbatiuk, M. (2024). Imaholohichna reprezentatsiia balkans'koho mista u zbirtsi eseiv Iozefa Rota “Mista i liudy” [Imagological Representation of the Balkan City in the Collection of Essays by Joseph Roth “Cities and People”]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 110, pp. 186–200. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.186>

Стаття надійшла до редакції 7.11.2024 р.  
Стаття прийнята до друку 25.12.2024 р.